
Топонимлар классификацияси ва ularning tilshunoslikdagi o'рни

Matqosimova Mohira Erkinbek qizi

mohiragina@gmail.com

O'qituvchi,

Andijon davlat chet tillari instituti

Annotatsiya *Mazkur maqolada toponimlarning tilshunoslikdagi o'рни, ularning leksik-semantik tarkibi, etimologik asoslari va madaniy-funksional xususiyatlari atroflicha tahlil etilgan. Tadqiqotda toponimlar oddiy geografik belgilar emas, balki xalq tafakkuri, tarixiy xotira, hududiy identitet va madaniy merosning lingvistik ifodasi sifatida talqin qilinadi. Muallif tomonidan Samarqand, Andijon, Yangiyer kabi o'zbek oykonimlari misolida joy nomlarining shakllanish jarayoni, ularning semantik yuki va tarixiy-siyosiy kontekstdagi ahamiyati ochib beriladi. Ayniqsa, "qand" kabi qadimiy formantlarning sog'diy va forsiy tillardagi izlari, shuningdek, sovet davrida yuzaga kelgan yangi toponimlarning mafkuraviy funksiyasi chuqur tahlil qilinadi. Maqolada shuningdek, gidronimlar, oronimlar, speleonimlar, urbanonimlar kabi toponimik birliklar fonetik, morfologik va semantik jihatdan baholanadi. Tilshunoslik, tarix, madaniyat va geografiya fanlari kesishmasida olib borilgan bu tadqiqot toponimlarning ko'p qatlamli mohiyatini ochib berib, ularni mintaqaviy tilshunoslik va onomastik tadqiqotlar uchun muhim manba sifatida namoyon etadi. Maqola nazariy hamda amaliy jihatdan ilmiy izlanishlar olib borayotgan tilshunoslar uchun dolzarb metodologik asos bo'lib xizmat qiladi.*

Kalit so'zlar *Toponim, toponimika, oykonim, gidronim, klassifikatsiya, semantika, lingvistik tahlil, sovetizmlar*

Классификация топонимов и их роль в языкознании

Маткасымова Мохира Эркинбек кызы

mohiragina@gmail.com

Преподаватель,

Андижанского государственного института
иностранных языков

Аннотация *В данной статье всесторонне проанализированы роль топонимов в языкознании, их лексико-семантическая структура, этимологические основы и культурно-функциональные особенности. В исследовании топонимы рассматриваются не просто как географические обозначения, а как языковое выражение народного мышления, исторической памяти, региональной идентичности и культурного наследия. На примере таких узбекских ойконимов, как Самарканд, Андижан и Янгияр, автор раскрывает процесс формирования названий, их семантическую нагрузку и значимость в историко-политическом контексте. Особенно подробно анализируется элемент "канд" и его следы в согдийском и персидском языках, а также идеологическая функция советских топонимов. В статье также рассматриваются топонимические единицы, такие как гидронимы, оронимы, спелеонимы, урбанонимы, с точки зрения фонетики, морфологии и семантики. Проведённое на стыке лингвистики,*

истории, культуры и географии исследование раскрывает многослойную природу топонимов и подчёркивает их значение как важного источника для региональной лингвистики и ономастических исследований. Статья представляет собой актуальную методологическую основу для теоретических и прикладных лингвистических исследований.

Ключевые слова *Топоним, топонимика, ойконим, гидроним, классификация, семантика, лингвистический анализ, советизмы*

Classification of toponyms and their role in linguistics

Matkasimova Mokhira Erkinbek kizi

mohiragina@gmail.com

Teacher,

Andijan state institute of foreign languages

Annotation *This article comprehensively analyses the role of toponyms in linguistics, their lexico-semantic structure, etymological bases and cultural-functional features. The study considers toponyms not simply as geographical designations, but as linguistic expressions of folk thinking, historical memory, regional identity and cultural heritage. On the example of such Uzbek oikonyms as Samarkand, Andijan and Yangiyar, the author reveals the process of formation of names, their semantic load and significance in the historical and political context. The element 'kand' and its traces in Sogdian and Persian languages, as well as the ideological function of Soviet toponyms are analysed in particular detail. The article also examines toponymic units such as hydronyms, oronyms, speleonyms, urbanonyms from the point of view of phonetics, morphology and semantics. The study, conducted at the intersection of linguistics, history, culture and geography, reveals the multilayered nature of toponyms and emphasises their importance as an important source for regional linguistics and onomastic research. The article represents an actual methodological basis for theoretical and applied linguistic research.*

Key words *Toponym, toponymy, oikonym, hydronym, classification, semantics, linguistic analysis, sovietisms*

Kirish

Linguistikada barcha geografik nomlar, u qanday obyektga tegishli bo'lishidan qat'i nazar, maxsus atama bilan ifodalanadi – bu toponimlar deb ataladi. Ular tilning onomastik lug'aviy boyligining muhim qismini tashkil etadi. Yer yuzidagi geografik obyektlarning soni va xilma-xilligi nihoyatda katta, shuning uchun tillarda bu

obyektlarni atash uchun millionlab toponimlar mavjud. Toponimlarni yanada chuqurroq o'rganish uchun ularning qanday guruhlarga bo'linishini bilish lozim.

Avvalo, toponimlar nima uchun kerakligini tushunib olish zarur. Biz bilamizki, toponimlar — bu geografik nomlar, turli geografik obyektlarning o'ziga xos nomlaridir. Bular ulkan

okeanlar, materiklar, davlatlar va hokazo bo'lishi mumkin, shuningdek, kichik tepaliklar, daryochalar, jarliklar va hatto aholi punktlari ichidagi obyektlar ham bo'lishi mumkin. Tilshunoslikdagi ahamiyatidan tashqari, toponimlar bu yerda yashovchi xalqning madaniyati va tarixining muhim bir qismidir, chunki odamlar qandaydir joyni nomlar ekan, bu nomga o'ziga xos ma'no yuklaydi. Ko'pincha bu yaxshi kelajak tilash yoki yovuz ruhlarni haydash maqsadida qilinardi.

Metodologiya

Toponimika (yunoncha *tópos* – joy va *ónyma* – ism, nom) – onomastikaning (nomlar haqidagi fan) tarkibiy qismi bo'lib, geografik nomlar (toponimlar), ularning ma'nosi, tuzilishi, kelib chiqishi va tarqalish hududini o'rganadi (Koptseva, 2003). Muayyan hududdagi toponimlar yig'indisi shu hududning toponimiyasini tashkil etadi.

Toponimika geografiya, tarix, etnografiya bilan chambarchas bog'liq holda rivojlanadi. Toponimiya til tarixi (leksikologiya tarixi, dialektologiya, etimologiya va boshqalar)ni o'rganishda muhim manba hisoblanadi, chunki ayrim toponimlar (ayniqsa, gidronimlar – suv obyektlari nomlari) qadimiy so'z shakllarini va sheva unsurlarini o'zida saqlab qolgan bo'ladi, ko'pincha bu nomlar shu hududda yashagan qadimgi xalqlarning substrat tillariga borib taqaladi.

Toponimika xalqlarning tarixiy o'tmishini tiklashda, ularning joylashuv chegaralarini aniqlashda, qadimgi tillarning tarqalish sohalarini, madaniy va iqtisodiy markazlar, savdo yo'llari va boshqalarni belgilashda yordam beradi (Qurbonov, 2016).

Toponimikaning amaliy yo'nalishi toponimlarning transkripsiyasi bilan bog'liq bo'lib, u ularning asl shaklini va boshqa tillarda yagona tarzda yozilishi va ifodalanishini belgilaydi. Bu esa kartografiya (xaritalar tuzish) uchun muhim ahamiyatga ega. Geografik nomlar – xaritaning eng muhim elementlaridan biridir.

Ular makonga bog'langan bo'ladi va ko'pincha landshaftning tabiiy xususiyatlarini aks ettiradi, insonning yangi hududlarni o'zlashtirish xarakteri, tabiiy boyliklar va boshqa geografik belgilar haqida ma'lumot beradi. Xo'sh, toponimlarni tasniflash nima uchun kerak? Javob juda oddiy. Ularni keyinchalik o'rganish uchun, chunki aynan shu andoza asosida biror mintaqaning geografik nomlarini tasniflash yoki aynan sizni qiziqtirgan guruhni tanlab, shu guruhni chuqurroq o'rganish mumkin.

Ma'lum bo'lishicha, lingvistikada toponimlarni tasniflashning ko'plab usullari mavjud: ularning tuzilishiga, ma'nosiga, kelib chiqish vaqtiga, geografik obyektlarga mansubligiga qarab. Yer yuzida geografik obyektlar va ularning nomlari nihoyatda ko'p bo'lgani sababli, bu xilma-xillikni mos guruhlariga birlashtirish juda oson (masalan, megalopolislar, tog'lar, daryolar, dengizlar, qishloqlar va hokazo nomlari). Turli guruhlariga mansub toponimlarni ifodalash uchun esa turli atamalar mavjud.

Aholi punktlarining nomlari tabiiy-geografik xarakterga (ya'ni geogen oykonimlar) ega bo'lishi yoki madaniy-tarixiy xarakterga (ya'ni antropogen oykonimlar) ega bo'lishi mumkin.

Tabiiy-geografik xarakterga ega oykonimlar – bu suv manbalarining nomlaridan olingan, landshaft (relyef) xususiyatlari, tabiiy sharoitlar, hayvonot va o'simlik dunyosi bilan bog'liq bo'lgan, aholi punktining jismoniy-geografik belgilarini aks ettiruvchi nomlardir. Misol uchun, Samarqand – O'zbekistonning eng qadimiy va mashhur shaharlaridan biri bo'lib, uning nomi nafaqat mintaqaviy, balki jahon tarixiy-geografik kontekstida ham muhim ahamiyat kasb etadi. Oykonim sifatida Samarqand qadim zamonlardan buyon turli yozma manbalarda uchraydi(). Bu nomning etimologiyasi yuzasidan turli fikrlar mavjud.

Natijalar va muhokama

Lingvistik tadqiqotlar ko'rsatishicha, "Samarqand" so'zi ikki qismdan tashkil topgan: "Samar" va "qand". "Samar" so'zining forscha

yoki tojikcha "meva, hosil" degan ma'noga ega ekanligi, "qand" esa qadimgi sogdiy tilidan kirib kelgan bo'lib, "shahar" ma'nosini bildiradi. Demak, bu nom "mevali shahar" yoki "baraka shahri" ma'nolarini anglatadi. Biroq bu etimologik tahlil yuzasidan hamma tadqiqotchilar bir fikrda emas (Tojiyev, 2010).

Masalan, toponimika sohasida yetakchi olimlardan biri hisoblangan A. A. Gulyamov Samarqand oykonimi tarixini qadimgi sogdiy va fors tillari bilan bog'lab o'rganadi. Unga ko'ra, "qand" unsuri qadimgi Markaziy Osiyoda ko'plab joy nomlarida uchraydi (Gulyamov, 1976) (masalan: Poyqand, Chahorqand, Shoshkand) va bu, avvalo, shaharlik hayot tarzining tilga aks etgan shaklidir.

Shuningdek, Y. G'ulomovning arxeologik va toponimik tadqiqotlari Samarqand shahrining miloddan avvalgi VI asrlarda shakllanganligidan dalolat beradi. U o'z ishlarida bu nomda nafaqat geografik joylashuv, balki o'sha davrda shakllanayotgan madaniy-iqtisodiy markazning belgisi ham mujassam ekanligini ta'kidlaydi (Shoabdurahmonov, 1992).

Ilmiy izlanishlar shuni ko'rsatadiki, Samarqand oykonimi nafaqat geografik atama sifatida, balki tarixiy, sivilizatsion va madaniy kodni o'zida mujassam etgan noyob toponim hisoblanadi. Uning nomida nafaqat tabiiy boyliklarga (samar – meva) ishora bor, balki shahar sifatida shakllangan ijtimoiy-madaniy tizim ham yashiringan. Yana bir misol, Andijon oykonimi. Andijon shahri nomining kelib chiqishi ham O'zbekiston toponimikasida muhim o'rganish obyekti bo'lib, bu borada turli etimologik taxminlar mavjud. Oykonim sifatida Andijon qadimgi manbalarda "Andukan", "Andugan", "Andijān" shakllarida uchraydi. Bu nomning kelib chiqishi yuzasidan yetakchi olimlar bir nechta yo'nalishda tadqiqot olib borishgan().

O'zbek toponimikasining taniqli tadqiqotchisi Sh. Sh. Raxmatullayev o'zining "O'zbek toponimikasi" nomli asarida Andijon

nomining "andi" (keltirib chiqarilgan holda hind yoki hindo – Hindu daryosiga oid) va "jon" (qadimgi forscha – joy, yer) unsurlaridan iborat bo'lishi mumkinligini taklif etadi. Unga ko'ra, Andijon nomi dastlab bu hududga Hindiston tomonidan ko'chib kelgan aholiga nisbatan qo'llanilgan bo'lishi mumkin. Boshqa bir fikrga ko'ra, bu oykonim turkiy ildizga ega bo'lib, "andi" – pastlik, chuqurlik, vodiyni anglatadi, "jon" esa qadimiy turkiy tildagi "joy", "hudud" ma'nosini beradi (Raxmatullayev, 1984). Bu qarashni A. A. Gulyamov ham qo'llab-quvvatlaydi va Andijon vodiysining geografik joylashuvi (tog'lar oralig'ida joylashgan pasttekislik) bu etimologiyani asoslashini ta'kidlaydi.

Bundan tashqari, E. R. Rtveladze arxeologik manbalarga asoslanib (Rtveladze, 2005), Andijon hududi miloddan avvalgi qadimgi Davan davlati tarkibida bo'lganini va bu nomning Davanliklar tilida shakllangan bo'lish ehtimolini ilgari suradi. Demak, Andijon oykonimi ham, xuddi Samarqand kabi, ko'p qatlamli tarixiy va lingvistik asoslarga ega. Shu nuqtai nazardan qaralganda, Andijon nomi ham o'zida bir vaqtning o'zida geografik, madaniy va tarixiy konnotatsiyalarni mujassam etgan murakkab oykonim bo'lib, u hududiy identitet va tarixiy xotiraning muhim tashuvchisi hisoblanadi.

Oykonimlar orasida sovetizmlar (ya'ni, sobiq sovet davrida yuzaga kelgan aholi punktlari nomlari) alohida o'rin egallaydi. Inqilobdan keyingi dastlabki yillarda geografik nomlarga nisbatan mutlaqo ideologik yondashuv qo'llanilgan. Inqilobgacha bo'lgan tarixiy voqealarni aks ettirgan toponimlar g'oyaviy zararli deb topilgan va ular yangi, siyosiy tusdagi nomlar bilan almashtirilgan. Bunga misol tariqasida, Yangiyer shahrini olish mumkin.

Yangiyer shahri 1957-yilda Sirdaryo viloyatida tashkil topgan. Bu nom to'liq ma'noda sovet davrining ideologik tamoyillari asosida yaratilgan bo'lib, u "Yangi yer" degan ma'noni anglatadi. Bu nom bevosita sho'rolar davrida amalga oshirilgan yirik irrigatsiya va melioratsiya

siyosatini, ya'ni cho'l va dashtlarni o'zlashtirish, yangi qishloq xo'jaligi hududlarini barpo etish siyosatini ifodalaydi. Sobiq sovet hokimiyati yangi shahar va qishloqlarga bunday ijobiy va "yaratuvchan" nomlar qo'yish orqali o'zining taraqqiyotparvar, yangilanishga intilgan davlat sifatidagi obrazini mustahkamlashga harakat qilgan. "Yangiyer" nomi o'zida ijobiy semantikani – taraqqiyot, o'zgarish, yangilik g'oyalarini mujassam etgan. Bu kabi nomlashlar sovet toponimiyasining asosiy belgilaridan biri bo'lib, tarixiy yoki etnik ildizlarga emas, siyosiy va iqtisodiy loyihalarga asoslangan. "Yangiyer" singari oykonimlar ma'lum bir davrning mafkuraviy, ijtimoiy-iqtisodiy yondashuvini aks ettiradi (Mamatov, 2018). Odatda bunday nomlar shaharlar yangi tashkil etilgan paytda qo'yilgan bo'lib, ular orqali sovet hokimiyati o'zining modernizatsiya, ilm-fan va mehnat bilan bog'liq qadriyatlarini ko'rsatishga uringan.

O'zbekistonlik olimlardan Sh. Shoabdurahmonov, M. Tojiyev, A. Jo'rayev va H. Qurbonovlarning ishlarida sobiq sovet davri toponimikasining shakllanishi, ayniqsa, irrigatsion siyosat natijasida yangi toponimlarning paydo bo'lishi keng yoritilgan. Jumladan, Shoabdurahmonov o'zining toponimika sohasidagi izlanishlarida "Yangiyer", "Guliston", "Paxtakor" kabi nomlarning qanday sharoitda, qanday maqsad bilan yaratilganini chuqur tahlil qilgan. Unga ko'ra, bu nomlar faqatgina joyning fizik geografik xususiyatlarini emas, balki davlat mafkurasini ham aks ettirgan (Shoabdurahmonov, 1992).

Oykonimlar tarkibida takrorlanadigan qismlar – topoformantlar (ya'ni topografik formantlar) alohida ilmiy qiziqish uyg'otadi. Topoformantlar odatda suffiks yoki suffiks va grammatik qo'shimchalar yig'indisidan iborat bo'lib, oykonim (umuman toponim)ning muhim elementi hisoblanadi. Quyida ayrim xalqlarning oykonim asoslarida uchraydigan elementlar keltirilgan:

Inglizcha:

- тон / -town – "shahar" ma'nosida (masalan: Everton);
- берн / -burn – "oqim, daryo" (masalan: Blackburn);
- пул / -pool – "ko'l, suv havzasi" (masalan: Liverpool).

Nemischa:

- берг / -berg – "tog'" (masalan: Königsberg, Heidelberg);
- бург / -burg – "qal'a" (masalan: Petersburg, Orenburg, Magdeburg);
- брук / -брюк / -брюккен / -bruck/-brück/-brücken – "ko'prik" (masalan: Innsbruck, Saarbrücken);
- гоф / -hof – "saroy, hovli" (masalan: Peterhof);
- кирхен / -кирх / -kirchen / -kirch – "cherkov" (masalan: Gelsenkirchen);
- штатт / -stadt – "shahar" (masalan: Kronstadt).

Bu formantlar orqali nafaqat joy nomining lug'aviy ma'nosi, balki tarixiy, madaniy va tilshunoslik axboroti ham olinadi.

Urbanonimlar yoki urbonimlar (lotincha urbs – "shahar", urbanus – "shaharga oid") – bu shahardagi ichki obyektlarning nomlari bo'lib, ular quyidagilarni o'z ichiga oladi:

- a) Agoronimlar (yunoncha agora – "maydon") – shahar maydonlari nomlari;
- b) Godonimlar (yunoncha odos – "yo'l, ko'cha, yo'nalish") – ko'chalar nomlari;
- c) Oykodomonimlar (yunoncha oikodomē – "bino, inshoot") – alohida binolar nomlari.

Ya'ni, urbanonimlar deganda shaharning ichki qismlarida joylashgan maydon, ko'cha va binolarga berilgan nomlar tushuniladi.

Drimonimlar – bu o'rmonlar, bog'lar, parklar kabi o'simlik bilan qoplangan tabiiy yoki sun'iy hududlarning nomlaridir. Masalan, Alisher Navoiy bog'i (Toshkent) - poytaxt markazidagi tarixiy va madaniy jihatdan muhim obyekt hisoblanadi. Ushbu nom birinchi komponent Alisher Navoiy orqali shoirning milliy timsolini ifodalasa, ikkinchi komponent "bog'" uning

funksional va tabiiy tavsifini bildiradi. Bu toponim ijtimoiy-madaniy xotira vositasi sifatida ham ahamiyatlidir.

Dromonimlar transport yo'llari, stansiyalar, vokzallar va yo'l inshootlari nomlari bo'lib, ular aholining harakat faoliyati va transport tizimlarining rivojlanishini ko'rsatadi. Masalan, Andijon temiryo'l vokzali yoki Qo'qon avtostansiyasi kabi nomlar joylashuv nuqtasining geografik holatini bildiradi va transport infratuzilmasining toponimlar orqali aks etishini anglatadi. Ushbu toponimlar kommunikatsion va logistik ahamiyatga ega.

Gidronimlar suv obyektlari nomlari bo'lib, ular daryo, ko'l, dengiz, kanal, soy kabi birliklarni o'z ichiga oladi. Sirdaryo va Amudaryo kabi yirik daryolar nomlari tarixan qadimiy sivilizatsiyalar hayoti bilan chambarchas bog'liq bo'lgan. Masalan, "Sirdaryo" toponimi ehtimoliy fors-tojik tilidagi "sir" (sokin, ochiq) va turkiy "daryo" (suv oqimi) komponentlarining birikmasidan tashkil topgan. Bu nomlar mintaqadagi sug'orish tizimlari, aholi yashash joylari va iqtisodiy faoliyatning shakllanishida muhim rol o'ynagan.

Limnonimlar ko'l, suv omborlari, hovuzlar kabi yopiq suv havzalarining nomlaridir. Masalan, Aydar ko'li sun'iy suv ombori bo'lib, u 1969-yilda Sirdaryo toshqinidan keyin tabiiy ravishda hosil bo'lgan. "Aydar" komponenti etimologik jihatdan qadimgi toponimga borib taqaladi, ammo uning aniq kelib chiqishi hali ham lingvistlar orasida muhokama qilinadi. Limnonimlar mintaqaning ekologik tizimi va suv resurslari holatini o'rganishda muhim manba hisoblanadi.

Potamonimlar daryo va soy nomlarini bildiradi. Zarafshon, Chirchiq, Qoradaryo kabi toponimlar o'zining semantik boyligi bilan ajralib turadi. "Zarafshon" so'zi forscha "zar" (oltin) va "afshon" (sochuvchi) birikmasidan tashkil topgan bo'lib, u daryoning o'tmishda oltin qumli oqimi borligi haqidagi tarixiy ma'lumotlarga asoslangan. Bunday nomlar tabiiy geografiya bilan bir qatorda, tarixiy afsonalar va xalq og'zaki ijodi bilan bog'liqdir.

Oronimlar tog'lar, tepaliklar, pasttekisliklar, platoslar kabi relyef shakllarining nomlaridir. Masalan, Hisor tog'lari va Chotqol tizmasi O'zbekiston relyefining asosiy tarkibiy qismlarini bildiradi. "Hisor" so'zi fors tilidan olingan bo'lib, "qal'a", "mustahkam joy" degan ma'noni bildiradi. Bu nom tarixan strategik hududlar sifatida tanilgan yerlarga nisbatan qo'llanilgan. Oronimlar esa, geologik tuzilish, yer yuzasi shakllari va tabiiy boyliklarni belgilashda muhimdir.

Speleonimlar yerosti bo'shliqlari, g'orlar, chuqurliklar nomlarini o'z ichiga oladi. Masalan, Teshiktosh g'ori yoki Boybuloq g'ori kabi joy nomlari o'zbek toponimik sistemasida mavjud.

Teshiktosh g'ori va Boybuloq g'ori O'zbekiston hududida joylashgan va speleonimlar (ya'ni g'orlar nomlari) turkumiga kiruvchi toponimlardir. Bu nomlar tilshunoslik nuqtai nazaridan muhim bo'lib, ularning ichki tuzilishi, semantik tarkibi, tarixiy-etimologik manbalari va madaniy konnotatsiyalari alohida tahlilni talab qiladi.

Teshiktosh g'ori toponimi tarkibida uchta komponent mavjud: "teshik", "tosh" va "g'or". "Teshik" so'zi o'zbek tilida "delik" yoki "o'yilgan, ochilgan joy" degan ma'noni bildiradi. "Tosh" esa tabiiy qattiq jinsni anglatuvchi ot bo'lib, bu yerda u g'orning joylashuvi yoki tashqi tuzilishini ifodalash uchun xizmat qilgan. G'or atamasi esa joy nomiga aniqlik kiritadi va obyektning turini bildiradi. Shu tarzda "Teshiktosh" – teshigi yoki o'yiqligi bilan ajralib turadigan tosh shaklidagi hudud degan ma'noni anglatadi. Ushbu toponimda tasviriy-lug'aviy mexanizm asosida nomlash amalga oshirilgan bo'lib, bunda joyning vizual xususiyati nomning shakllanishiga asos bo'lgan (Qurbonov, 2016).

Bundan tashqari, Teshiktosh g'ori o'zining tarixiy-arxeologik ahamiyati bilan ajralib turadi. 1938 yilda bu yerda neandertal odami qoldiqlari topilgan bo'lib, u Markaziy Osiyoda ilk odamzodning yashagan hududlaridan biri sifatida ilm-fanga tanilgan. Demak, bu toponim

nafaqat geografik obyekt sifatida, balki tarixiy-madaniy meros obyektini sifatida ham katta ahamiyatga ega. Nomning saqlanib qolishi va til tizimida barqaror o'rin egallashi uning madaniy konnotatsiyaga ega ekanligini ko'rsatadi.

Boybuloq g'ori nomi esa o'zbek tilidagi "boy" (serob, mo'l-ko'l) va "buloq" (chashma, suv manbai) so'zlaridan tashkil topgan. Bu yerda ham toponim tasviriy nomlash usuliga asoslanadi: ya'ni joyda mavjud bo'lgan tabiiy boylik – chashma yoki suv manbai asosida nom hosil qilingan. Semantik jihatdan u "serob chashma" degan ma'noni anglatadi. G'orning yaqinida suv manbai bo'lishi yoki ichkarisidan oqib chiqadigan buloq bo'lishi bu nomga sabab bo'lgan bo'lishi mumkin.

Lingvistik tuzilmasiga ko'ra, "Boybuloq" – determinativ birikma (aniqlovchi + aniqlanuvchi), unda "boy" sifati chashmaning holatini bildiradi. Keyingi "g'or" komponenti esa bu nomni joy nomi sifatida aniqlaydi. Nom tarkibidagi birliklar o'zbek tilining ichki grammatik qonuniyatlariga to'liq mos tushadi. Shuningdek, bu toponimda xalqning tabiatga bo'lgan qarashi, suvga nisbatan qadriyatlari, va bevosita atrof-muhit bilan aloqasi namoyon bo'ladi (Qosimova, 2019).

Boybuloq g'ori, ayni paytda, Osiyodagi eng chuqur o'rganilgan g'orlardan biri hisoblanadi va speleologik jihatdan xalqaro ilmiy jamoatchilik e'tiborini tortgan. Shu bilan birga, nom o'zbek xalqining joylarni nomlashdagi ekologik va funksional yondashuvini ham aks ettiradi. G'orning nomi orqali joyning eng muhim belgisi

– boylik manbai sifatida suv – ajratib ko'rsatilgan.

Xulosa qilib aytganda, har ikkala toponim ham o'zbek tilining leksik-semantik xususiyatlari, madaniy qadriyatlari va tarixiy tajribasi bilan chambarchas bog'liq bo'lib, speleonimlar turlarining o'ziga xosligi va joy nomlarini shakllantirishdagi til tizimi qonuniyatlarini yaqqol namoyon etadi. Bu nomlar lingvistik jihatdan ham, madaniy-historik kontekstda ham tahlil qilishga arzigulik bo'lib, O'zbekiston toponimik merosining muhim qismini tashkil qiladi.

Xulosa

Yuqoridagi misollar shuni ko'rsatadiki, toponimik birliklar faqatgina joy nomlari emas, balki ularning lingvistik tuzilishi, semantik yuklamasi va tarixiy konteksti orqali milliy ong, madaniy xotira va geografik bilimlarni mujassamlashtiradi. Toponimlar klassifikatsiyasi ularning kelib chiqishi, tuzilishi va ma'no qatlamlarini chuqurroq tushunishga imkon beradi. Bu esa ularni nafaqat tilshunoslik, balki tarix, etnologiya, geografiya kabi fanlar kesimida ham keng qamrovda o'rganish imkonini yaratadi.

Xususan, o'zbek tilida toponimlarning o'ziga xosligi, tarixiy rivoji va leksik-semantik xususiyatlari ularni maxsus ilmiy tadqiqot obyektini sifatida qarash zarurligini ko'rsatadi. Kelgusida toponimlar bo'yicha olib boriladigan izlanishlar ularning milliy madaniyatni saqlash va rivojlantirishdagi rolini chuqur ochib berish bilan birga, lingvistik jihatdan yanada mukammal tasnif tizimini ishlab chiqishga xizmat qilishi lozim.

Adabiyotlar ro'yxati:

1. Abdullayeva, D. (2014). *Tilshunoslikka kirish*. Toshkent: O'zbekiston.
2. Gulyamov, A. A. (1976). *Geografik nomlarning etimologiyasi*. Toshkent: O'qituvchi.
3. Koptseva, N. P. (2003). *Toponimika i kultura*. Moskva: Nauka.
4. Mamatov, I. (2018). *O'zbekiston gidronimlari tahlili*. Termiz: Surxon.
5. Qosimova, N. (2019). *Onomastika asoslari*. Qarshi: Nasaf.
6. Qurbonov, H. (2016). *Toponimlarning madaniy konnotatsiyasi*. Nukus: Ilm ziyo.
7. Raxmatullayev, Sh. Sh. (1984). *O'zbek toponimikasi*. Toshkent: Fan.

8. Rtveladze, E. V. (2005). *Davan va Farg'ona vodiysi tarixi*. Toshkent: Sharq.
9. Shoabdurahmonov, Sh. (1992). *O'zbekiston toponimikasi*. Toshkent: Fan.
10. Tojiyev, M. (2010). *Til va tarix: o'zbekcha oykonimlarning genezisi*. Samarqand: Zarafshon.